

Kameni, přicházíš... -

Vladimír Holan

1937

Pátá sbírka Vladimíra Holana staví před čtenáře i vykladače zcela neobvyklé problémy, neboť běží o mimořádně těžko srozumitelné lyrické texty. K veršům s přírodními a erotickými tématy se tu připojují četné antické motivy (*Umírající Sapfó*) a vůbec motivy kulturně historické (např. *Rukopis* připomíná velkého německého básníka Hölderlina v době jeho šílenství); obvykle představují i příspěvek k nejbohatěji propracovanému námětovému okruhu sbírky — k reflexím o smyslu a charakteru básnictví a umění vůbec (*Tančící jinoch* aj.). V souvislostech osudů ducha a kultury vystupují básně na smrt významných evropských, u nás málo známých osobností, jmenovitě francouzského básníka René Crevela (který spáchal sebevraždu po svém rozchodu se surrealistickou skupinou) a ruské revoluční novinářky Larisy Rejsnerové zemřelé na prahu společnosti, o kterou zápasila. — Konkrétní věcné a prožitkové motivy jsou v Holanových básních podrobeny všestranné umělecké transformaci, jejíž hlavní metodou je „abstraktní“ obraznost; básnického pojmenování tu není využito k názornějšímu nebo citově sugestivnějšímu podání věci, pocitu, nýbrž k jejich přetvoření a přehodnocení. Proto také metafora není kontrolována vztahy, jež je možno nalézt v hmotné skutečnosti nebo v lidské psychice, svoji motivaci nachází především v obecném sdělovacím systému, v jazyce. Slova a jejich významy jsou uváděny takřka zkusmo do všemožných vztahů, jak jen je umožňuje a často přímo inspiruje gramatika, a výsledný význam takto vzniklých kombinací už nelze přímo spojit s jakýmkoli prvkem jevové nebo psychické skutečnosti, je to něco předem neodhadnutelného, co vyšlo z experimentu bez předchozího koncipování a úsilí o výstižnost. Přesto se tento znepokojivý, unikající výsledný význam nezříká možnosti, aby byl nějak uchopen a interpretován, pojat jako podnět k prožitku ukrytých stránek, nebo dokonce zákonitostí bytí, lidského ducha, snu a tvorby. Tak z tvůrčího úsilí obráceného především k vnitřním zdrojům jazyka se formuje relativně samostatný básnický svět. — Vedle metafory jsou nástrojem této básnické metody např. rafinované opisy (perifráze), v nichž reálná věc nebo děj se rozplývají v síti odhmotňujících představ, které nahrazují přímé pojmenování zdánlivou přemírou slov; tak svítání po probdělé noci je napsáno takto: „Kolikrát ranní úsvit tvého zneklidnění, nenáviděn / lůnou v zrcadle kouzla, zlatil z mála / úhlavní hromnice mé nespavosti...“

Významy jednotlivých slov se v takových spojeních rozmyšlejí a znejasňují. U Holana jsou ovšem časté i paradoxní výroky, kde se jednotlivé kontrastující a vyvracející se významy vzájemně zvýrazňují a činí jednoznačnými. — Všechny tyto stylistické procesy mají obdobu i v ideové výstavbě básní. V celé řadě Holanových textů je sugerována přítomnost skrytého světa čistě duchovnosti, snad přímo světa platónských idejí rozkládajícího se nad světem pozemským. Avšak jen méně pozorná četba přestává na tomto zjištění. Tento spirituální svět byl vytvořen básníkem ne jako soběstačná existence, ale jako protiváha reálné zkušenosti, kterou má do básně dosadit čtenář: ten je také k této akci dráždivě nevyrovnanou a mezerovitou významovou výstavbou básní systematicky podněcován. — Umělecká stylizace Holanových básní nepostupuje pouze jediným směrem, k abstraktní dokonalosti čistého tvaru dovršujícího překonání skutečnosti hrdinským spiritualismem: vedle tohoto „apolinského“ principu je tu i opačná možnost, směr „dolů“, do hlubin, k tajemství země, tělesnosti a mýtu, v duchu tragického principu „dionýského“. Jedna z klíčových básní sbírky to vyslovuje programově připomínkou antického mytického obra, nepřemožitelného, dokud se dotýkal země, a věštkyňe těžící „výroky božské“ „z par země“ (delfská věštkyňe byla ke svému věšteckému šílenství podněcována sirnými výpari; báseň se jmenuje *Antaios*).

Konfrontace spirituálního světa s hmotou života má ve sbírce Kameni, přicházíš... ještě jiný pramen, a to je současná evropská realita společenská. Z její napjaté atmosféry v druhé polovině třicátých let vychází motiv stísněnosti, tlaku, napětí, motiv tvrdého předmětu ohrožujícího člověka v jeho tělesnosti (kámen v titulu sbírky; motiv trpkoucího slova v úvodní básni se statečnou maximou „Netisněn, neproplyneš / z osudu do osudu, z věků do věků“; tvrdé nárazy věčnosti v básni těsně před závěrem, kde je sbírka vymezena jako kniha „napětí a tlaku“). Také Holanovi — jako Horovi nebo Halasovi — se prototypem básníka zápasícího s tlakem metafyzická i dějina a v tragédii své porážky otvírajícího nové cesty básnictví stává K. H. Mácha (báseň *K. H. M.*). — Společenská situace přináší do sbírky i několik básní na aktuální témata; jsou tu výrazy solidarity se španělskou republikou napadenou frankistickými povstanci (báseň *Španělským dělníkům* se sugestivní výzvou k odolnosti vůči tlaku přesily „kdo za plod měl vás, tvrdé jádro cítí“; dvojdlílný *Madrid* oslavující obránce města v souvislostech mytického hrdinství). *Evropa 1936* usvědčuje důsledky nezaměstnanosti. Báseň *Sousedé* s odvoláním na Tacitovu Germánii se svérázně vypořádává s fašistickým vývojem v současném Německu; fašismus je Holanovi volbou „předčasných“, uspěchaných, falešně

jednostranných řešení nedbajících o složitost skutečnosti a mnohozměrnost člověka. Protikladný motiv plodného váhání, nerozhodnutosti dovolující disponovat vlastním duchem a být otevřen budoucnosti patří k charakteristickým prvkům Holanova postoje.

Motivy kontaktu a střetnutí s drsnou skutečností odlišují sbírku *Kameni, přicházíš...* v rámci „hermetické“ („skryté“ obsahem a zasvěcenecky výlučné formou) lyriky prvního Holanova období, jež v této knížce dospívá k svému vrcholu. — V soudobém českém básnictví má Holanova lyrika, směřující k zduchovnění spíše cestou absolutní jazykové tvorby než s oporou jakékoli ideologie (včetně náboženství), jen vzdálené příbuzné. Ještě nejspíš je možno vidět v jejím sousedství Halasovo DOKOŘÁN, které podobně reaguje na napjatou společenskou situaci myšlenkovým vyostřením; jistá podoba je i v mobilizaci jazykových možností. Holan se méně než Halas opírá o novoty v oblasti slovníku a více o bohatě rozvinutou a odstíněnou větnou stavbu, užitou jako generátor nečekaných významových konstrukcí. Pro kontext celé rané Holanovy tvorby je nejvýznamnější ta větev evropské lyriky, jejímž východiskem bylo dílo francouzského symbolisty St. Mallarméa a jeho pokračovatele P. Valéryho (tímto rodokmenem se Holanovi u nás blíží formálnější a metafyzicky méně výbojná tvorba J. Palivce); pro Holana byl z ní pravděpodobně nejaktuálnější velký německý básník pražského původu R. M. Rilke, jehož Holan i překládal. (Na průzkum dosud čeká předpoklad Holanova vztahu k některým soudobým básníkům ruským, zejm. k B. Pasternakovi.)

Širšího ohlasu čtenářského dospěly až pozdější Holanovy skladby; cesta k nim by ovšem byla bez lyriky typu sbírky *Kameni, přicházíš...* nemyslitelná. Ta zůstává omezena na úzký okruh milovníků poezie, kteří jsou natolik zběhlými čtenáři, aby mohli ocenit odvahu, která až k prasknutí napíná strunu možnosti jazyka ve snaze přimět ho, aby vyslovil nehmatatelné. *mč*

Karolinská epopaja - Julius Zeyer 1896

Karolinská epopaja, vytvořená v letech 1887—1894, obsahuje čtyři rozsáhlé epické skladby: *Pohádku o Karlu Velikém* (Zeyer ji věnoval polskému slavistovi Bronisławu Grabowskému), *Román o čtyřech synech Ajmonových* (věnován Zdeně Braunerové), *Píseň o Rolandu*

a *Píseň o korunování krále Lovise* (věnována německé překladatelce české poezie O. Malybrokové-Stielerové). Základním Zeyerovým inspiračním vzorem byly starofrancouzské národní zpěvy z 11.—13. století, tzv. chansons de geste — písně oslavující hrdinské skutky rytířů z kruhu Karla Velikého. Ústřední postavou všech čtyř skladeb je císař Karel Veliký (742—814), zosobněná idea vítězícího křesťanství, jeho meč i štít. Zeyer sleduje své starobylé předlohy i v tom, že panovníkovo postavení v epopaji chápe jako nadlidsky neotřesitelné: je nejen vládcem a hlavou veškerého západního křesťanství, ale je i charismatickým prostředníkem mezi lidmi a Bohem; nepodrobuje si svět pro sebe, ale pro větší slávu samého Boha. Odlesk této Karlovy velikosti pak dopadá na celý svět těchto hrdinských zpěvů — všichni Karlovi paladini jsou ovládáni vůlí po velikosti, jejich činy i vášně mohou být dobré nebo zlé, ale nikdy se neutápějí v malosti, vždy dávají v sázku svoje životy. A protože je základním tématem epopaje boj, ať už je to Karlovo španělské tažení proti Saracénům, v němž zahyne jeho nejmilejší paladin Roland, nebo pokoření vzpurných vazalů, prokazují tito hrdinové svou velikost většinou v boji. Velikost činů a vášní tyto postavy monumentalizuje a přetváří je v jednorozměrné nadčasové typy. Statečný Roland je ztělesněním rytířských ctností, na svoji milovanou a krásnou Aldinu musí zapomenout pro rytířskou čest, vazalskou věrnost a slávu Franků: takové je základní rytířské krédo. Olivier, Rolandův nejnějnější přítel, musí absolutnost svého přátelství zpečetit smrtí po Rolandově boku; zrádce Ganelon, který vydal Rolanda nepříteli, přijímá rozsudek smrti z Karlovy ruky jako vykoupení, protože jeho nenávisť vůči Rolandovi už došla naplnění; Ajmonův syn Renald, jeden z hlavních hrdinů *Románu o čtyřech synech Ajmonových*, zosobňuje hrdost svobodného vazala, který stojí třeba sám proti celému světu, je hotov ke každé oběti, ale nemůže se zříci své hrdosti. Svět těchto bájných hrdinů je plný barev a lesku; obrazy hodovních síní vyzdobených s královskou nádherou a tajuplných hradů uprostřed lesů se střídají s dramatickými popisy nesčetných bitev, kde bojují rytíři pod vlajicemi korouhvemi za svoji čest a slávu Franků. A tato bitevní vřava, v níž se utvářejí dějiny, se neustále prolíná s milostnými příběhy, v nichž rytíři dokazují svou velikost i v lásce k ženě, symbolu nebeské čistoty, citové vřelosti a rajskeho, inspirujícího půvabu.

J. Zeyer vnímal starofrancouzské chansons de geste jako ideální obraz feudální rytířské epochy, tak jak si jej transformovala lidová tradice, která povýšila Karla Velikého na symbol této epochy a ztělesnění její ideje „gesta Dei per Francos“ („činy boží skrze Franky“). Básník přistupoval k chansons de geste obdobně jako k mýtu